

Buro de Brug Rapporten

B19-415

Archeologisch bureauonderzoek,
Slichtenhorsterweg naast 14,
Nijkerk, gemeente Nijkerk

Status: Definitief
20 januari 2020

Colofon

ISSN 2468-6727

Auteur(s) J. van Leeuwen & J.W. Oudhof

Copyright © 2020 Buro de Brug vof
www.burodebrug.nl

Inhoud

1	Inleiding.....	5
1.1	Algemeen.....	5
1.2	Huidige situatie	6
1.3	Toekomstige situatie	7
2	Archeologisch bureauonderzoek	8
2.1	Onderzoeksmethode	8
2.2	Beleid en bestemmingsplan	8
2.2.1	<i>Algemeen</i>	9
2.3	Geologie, geomorfologie en bodemopbouw	10
2.4	Historische gegevens	14
2.5	Verstorende bodemingrepen in het verleden	17
2.6	Bekende archeologische waarden	17
2.6.1	AMK-terreinen.....	18
2.6.2	Archis vondstlocaties	18
2.6.3	Archis onderzoeksmeldingen	18
2.6.4	Samenvatting bekende archeologische waarden	19
3	Archeologische verwachting en selectieadvies	20
3.1	Gespecificeerde archeologische verwachting	20
3.2	Selectieadvies.....	20
4	Bronnen	21
4.1	Digitale bronnen	21
4.2	Literatuur	21

Samenvatting

Dit archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd conform KNA 4.1¹ en BRL protocol 4002 door Buro de Brug in opdracht van dhr. Kraay uit Nijkerk. De aanleiding tot dit onderzoek is de realisatie van een nieuwbouwwoning op een perceel ten westen van de Slichtenhorsterweg 14. De ontgravingen ten behoeve van de geplande werkzaamheden bereiken een oppervlakte van ca. 1670 m².² De diepte van de verstoring is nog onbekend; in dit advies wordt uitgegaan van een verstoring dieper dan 30 cm -mv.

Op de gemeentelijke beleidskaart ligt het plangebied binnen een zone met een hoge verwachting. Volgens bestemmingsplan Buitengebied Nijkerk 2017, veegplan 1 is archeologisch onderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen dieper dan 0,3 m -mv en die tevens een oppervlakte van meer dan 250 m² beslaan. De voorgenomen ingreep overschrijdt de gemeentelijke vrijstellingsgrens.

Op de dekzandkoppen en -ruggen geldt een hoge verwachting voor vindplaatsen uit het Paleolithicum-Neolithicum. Door vernatting vanaf het Neolithicum/de Bronstijd zal het gebied minder geschikt zijn geworden voor bewoning en was het plangebied waarschijnlijk bedekt met veen. Binnen het plangebied geldt dus een lage verwachting voor de Bronstijd – Vroege Middeleeuwen.

Vanaf de Hoge of Late Middeleeuwen begint men het gebied te ontginnen, waardoor bewoning weer mogelijk wordt. Er is geen historisch kaartmateriaal beschikbaar uit de daaropvolgende eeuwen. In de vroege 19de eeuw was het plangebied in gebruik als tabaksland en stond er een, naar verwachting lichte, tabaksschuur in de zuidwestelijke hoek. Het is niet waarschijnlijk dat de locatie van de tabaksschuur zal worden geroerd bij de herinrichting van het perceel.

De archeologische sporen worden direct onder de bouwvoor verwacht.

Buro de Brug adviseert een verkennend booronderzoek op het perceel uit te voeren om de bodemopbouw ter plekke te onderzoeken. Doel van het booronderzoek is inzicht te krijgen in de bodemopbouw van het plangebied, met name de aanwezigheid van een dekzandkop en de intactheid hiervan. Daarnaast kan gekeken worden naar mogelijkheden voor bewoning vanaf de Middeleeuwen.

Het booronderzoek dient te worden uitgevoerd conform KNA 4.1 protocol 4003 door een gecertificeerde instelling of bedrijf.

Bovenstaand advies dient te worden beoordeeld door de bevoegde overheid (gemeente Nijkerk).

¹ Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, www.sikb.nl.

² Nieuwbouwwoning, bijgebouw en paardenbak. Onder een paardenbak wordt in regel een drainagesysteem aangelegd. De bodemingrepen t.b.v. de realisatie van de hooiberg, tuin en mestplaat zullen nihil zijn.

Administratieve gegevens

Projectnaam	Slichtenhorsterweg naast 14
Opdrachtgever	Dhr. H. Kraay, Jan Plassensteeg 18, Nijkerk
Contactpersoon	Dhr. H. Kraay
Uitvoerder	Buro de Brug vof
Autorisatie	drs. J.W. Oudhof j.w.oudhof@burodebrug.nl 06-25289957
Projectcode Buro de Brug	B19-415
Betrokken projectmedewerkers	Projectleiding: J.W. Oudhof Bureauonderzoek: J. van Leeuwen Rapportage: J. van Leeuwen
Bevoegd gezag	Gemeente Nijkerk
Provincie, gemeente en plaats plangebied	Gelderland, gemeente Nijkerk, Nijkerk
Toponiem	Slichtenhorsterweg naast 14
Kadastrale nummer(s)	NKK01 M 744
Centrumcoördinaat	x 161871 y 469098
Oppervlakte plangebied	6500 m ²
Onderzoeksmeldingsnummer³	4765014100
Beheer en plaats documentatie	Buro de Brug, Amsterdam
Rapportversie	Definitief
Datum rapport	20 januari 2020

³ Landelijk onderzoeksmeldingsnummer dat bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE/ARCHIS) moet worden aangevraagd bij aanvang van archeologisch onderzoek.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

Dit archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd conform KNA 4.1⁴ en BRL protocol 4002 door Buro de Brug in opdracht van dhr. Kraay uit Nijkerk. De aanleiding tot dit onderzoek is de realisatie van een nieuwbouwwoning op een perceel ten westen van de Slichtenhorsterweg 14. De ontgravingen ten behoeve van de geplande werkzaamheden bereiken een oppervlakte van ca. 1670 m².⁵ De diepte van de verstoring is nog onbekend; in dit advies wordt uitgegaan van een verstoring dieper dan 30 cm -mv. Het plangebied ligt ten zuiden van de stad Nijkerk (afb. 1).

Op de gemeentelijke beleidskaart ligt het plangebied binnen een zone met een hoge verwachting. Volgens bestemmingsplan Buitengebied Nijkerk 2017, veegplan 1 is archeologisch onderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen dieper dan 0,3 m -mv en die tevens een oppervlakte van meer dan 250 m² beslaan.

Het voorgaande maakt duidelijk dat de bodemverstoringen die de geplande ingrepen met zich meebrengen, de toegestane verstoringsmarges van oppervlakte en diepte overschrijden. De voorgenomen werkzaamheden zouden een bedreiging kunnen vormen voor eventueel aanwezige archeologische resten in de ondergrond van het areaal van de geplande voorziening. Gezien de aard en omvang van de bodemingrepen is een archeologisch (voor)onderzoek noodzakelijk.

⁴ Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, www.sikb.nl.

⁵ Nieuwbouwwoning, bijgebouw en paardenbak. Onder een paardenbak wordt in regel een drainagesysteem aangelegd. De bodemingrepen t.b.v. de realisatie van de hooiberg, tuin en mestplaat zullen nihil zijn.

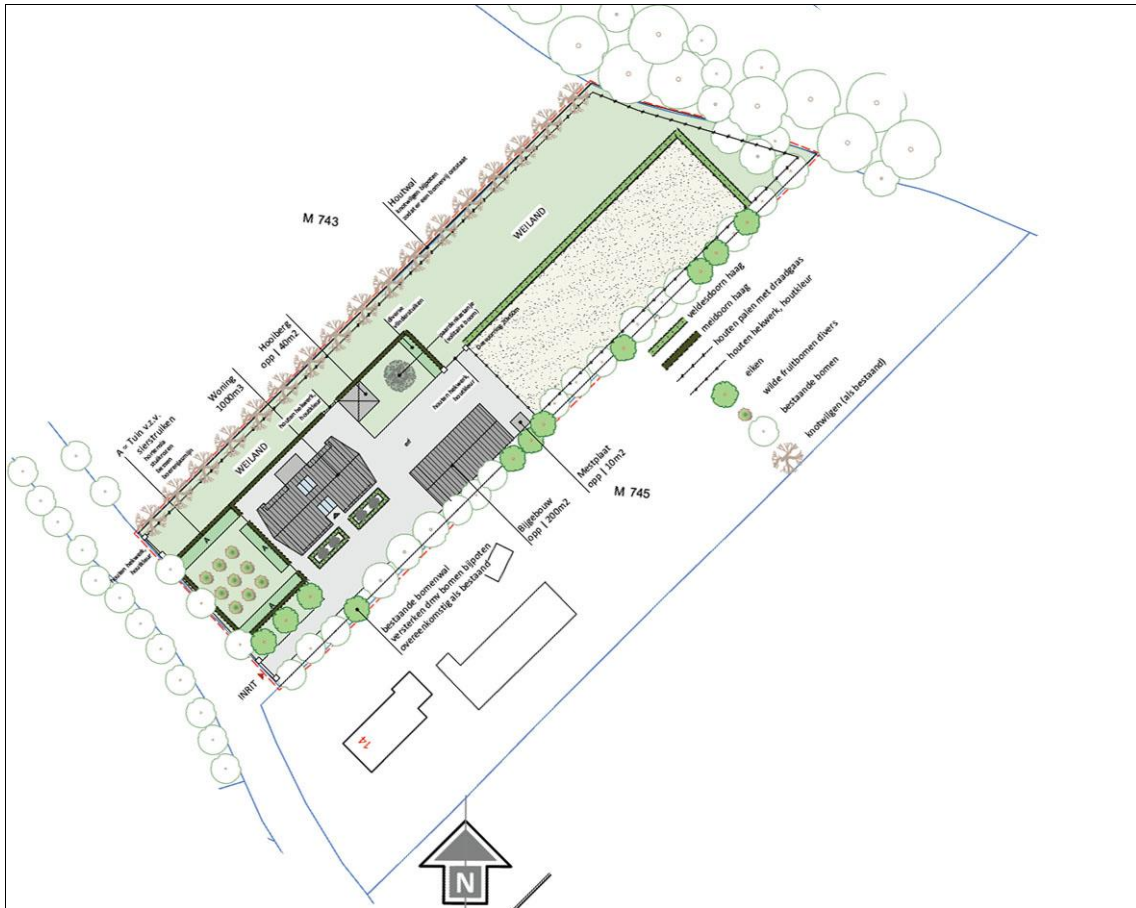
Afbeelding 1. Locatie van het plangebied en het onderzoeksgebied.

1.2 Huidige situatie

Het perceel ligt aan de noordzijde van de Slichtenhorsterweg. Aan weerszijden van deze weg is het karakteristieke slagenlandschap nog grotendeels aanwezig. Veel van de boerderijen langs de Slichtenhorsterweg heeft een zeer oude oorsprong; een aantal heeft monumentale status. Op het perceel naast nummer 14 is geen bebouwing aanwezig. Wel valt het perceel binnen een gebied met cultuurhistorische waarde (zie 2.2). Het plangebied is op dit moment ingericht als grasland. Het is niet bekend of er bodemverontreiniging aanwezig is in het plangebied.

1.3 Toekomstige situatie

Het ligt in de planning op het perceel een nieuwbouwwoning (ca. 270 m²) te realiseren. Naast de woning zullen ook een bijgebouw (200 m²), een hooiberg, een mestplaat, siertuin, weiland en paardenbak (1200 m²) worden gerealiseerd. Een deel van het terrein zal worden verhard (Afbeelding 2).

Afbeelding 2. De voorgenomen toekomstige inrichting (bron: opdrachtgever).

2 Archeologisch bureauonderzoek

2.1 Onderzoeksmethode

Dit bureauonderzoek heeft tot doel - op basis van bestaande landschappelijke, archeologische en historische bronnen - een gespecificeerde archeologische verwachting te verkrijgen voor het plangebied. Op basis van de resultaten wordt een aanbeveling gedaan om de eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied veilig te stellen. Het onderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 4.1) en de BRL 4000 Archeologie.

Voor het verzamelen van gegevens met betrekking tot reeds bekende archeologische- en bodemkundige waarden van het plangebied zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

Gemeentelijke waarden- en verwachtingenkaart archeologie	Van Oosterhout 2014
Gemeentelijke archeologische beleidskaart	Van Oosterhout 2014
Toelichting gemeentelijk archeologisch beleid	Van Oosterhout 2014
Bestemmingsplan Buitengebied Nijkerk 2017, veegplan 1	www.ruimtelijkeplannen.nl
Geologie (1:600.000)	TNO-NITG 2005; www.dinoloket.nl ; kaart 2010
Bodemkunde (1:50.000)	Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, versie 2014, Alterra
Geomorfologie (1:50.000)	Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, versie 2017, Alterra
Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN3)	www.ahn.nl
Kadastrale minuutkaarten 1811-1832	beeldbank.cultureelerfgoed.nl
Grote Historische Atlas 1839-1859	Bibliotheek Buro de Brug
Bonnebladen 1870-1931	Bibliotheek Buro de Brug
Overige historische kaarten	www.topotijdreis.nl
Nationaal Archief	www.nationaalarchief.nl
Gelders Archief	www.geldersarchief.nl
Gemeentelijk archief Nijkerk	www.archieven.nl
Archeologische Monumentenkaart (AMK)	https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=Archeologie%2Din%2DNederland
Archis	zoeken.cultureelerfgoed.nl

2.2 Beleid en bestemmingsplan

De gemeente Nijkerk heeft een eigen archeologiebeleid, dat in 2014 is opgesteld. RAAP Archeologisch Adviesbureau heeft een archeologische waarden- en verwachtingenkaart en beleidskaart voor de gemeente opgesteld. Het plangebied bevindt zich op de waarden- en verwachtingenkaart binnen een zone met dekzandkoppen en -ruggen (Edr3). Deze is op de beleidskaart vertaald naar een hoge archeologische verwachting (afb. 3). Direct ten zuiden van het plangebied is een zone donkerrood

aangegeven, waar een historische kern uit de Late Middeleeuwen tot en met Nieuwe Tijd wordt verwacht.

In het bestemmingsplan "Buitengebied Nijkerk 2017, veegplan 1" (vastgesteld 27-05-2019) is het gemeentelijk archeologiebeleid opgenomen. De hoge verwachting van de beleidskaart is daarin vertaald naar een dubbelbestemming. Voor dubbelbestemming Waarde – Archeologie met Functieaanduiding specifieke vorm van waarde - 4 geldt:

27.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Waarde - Archeologie' aangewezen gronden zijn, behalve voor de daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd voor de bescherming en veiligstelling van behoudenswaardige archeologische waarden.

27.2 Bouwregels

2.2.1 Algemeen

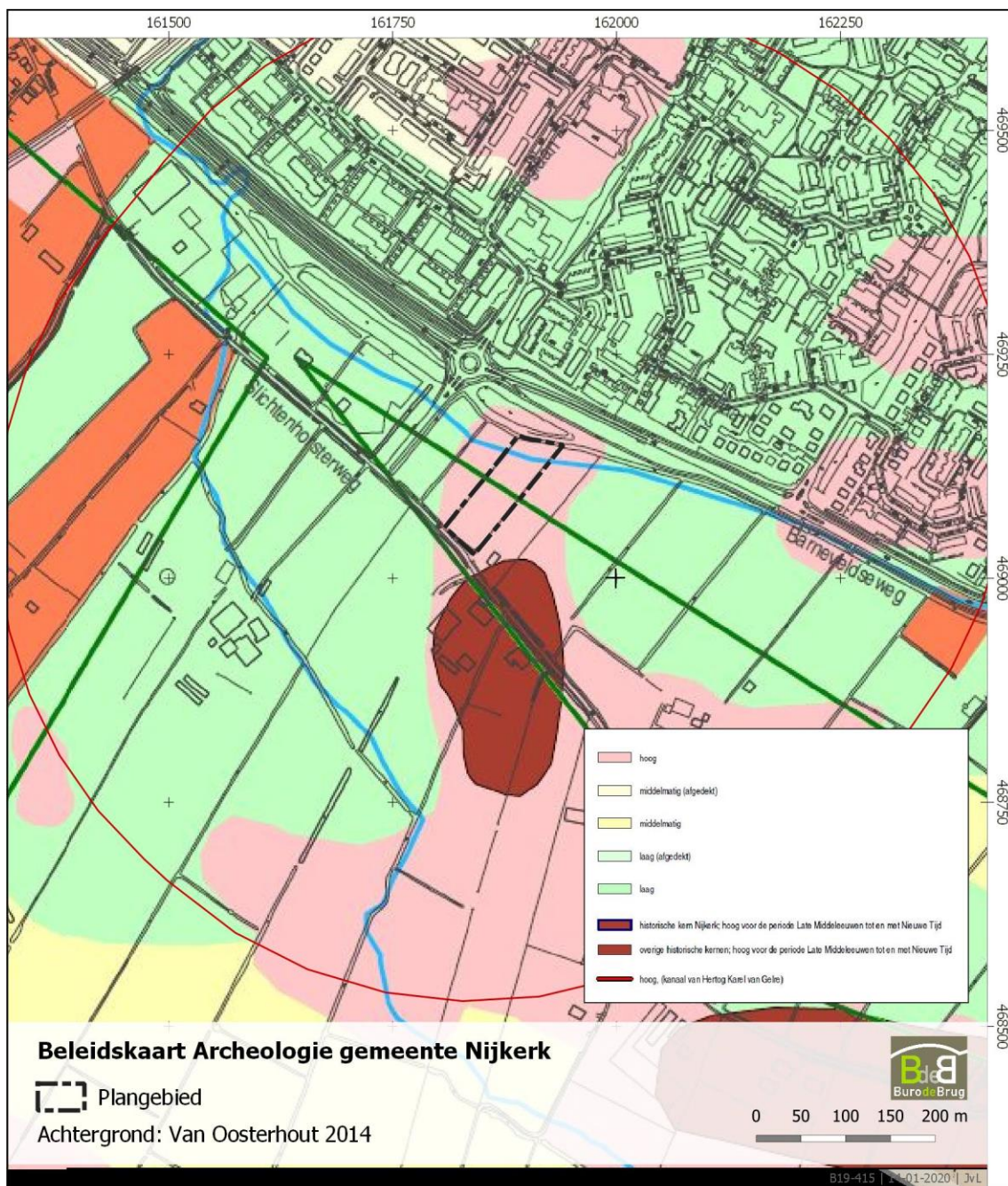
- A. Binnen deze bestemming mogen uitsluitend bouwwerken, geen gebouwen zijnde, worden gebouwd die voor archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn;*
- B. Bouwwerken ten behoeve van de andere, voor deze gronden aangewezen bestemmingen zijn slechts toelaatbaar, indien het:*
 - 1. vervanging, vernieuwing of verandering van bestaande bebouwing betreft, waarbij de oppervlakte voor zover gelegen op of onder peil, zoals bedoeld in artikel 1 lid 1.59, niet wordt uitgebreid en of;*
 - 2. een bouwwerk betreft waarvan de binnen de bestemming en ter plaatse van onderstaande aanduidingen gelegen oppervlakte niet meer bedraagt dan de daarbij aangegeven oppervlakte en de benodigde bodemingreep niet dieper gaat dan de daarbij aangegeven diepte:*
 - [...]*
 - **ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – 4': 250 m² en 0,3 m;***
 - [...]*
 - 3. een bouwwerk betreft dat (inclusief graafwerkzaamheden) niet dieper is dan 30 cm en zonder heiwerkzaamheden kan worden geplaatst.*

Naast een archeologische dubbelbestemming heeft het plangebied ook een gebiedsaanduiding overige zone – veenontginningslandschap. Hierover staat:

33.1 Cultuurhistorische en landschappelijke waarden

Ter plaatse van de agrarische bestemmingen met de aanduidingen welke zijn opgenomen in de navolgende tabel zijn de gronden tevens bestemd voor het behoud, de bescherming, de ontwikkeling en/of het herstel van de desbetreffende cultuurhistorische en landschappelijke waarden welke zijn opgenomen in de navolgende tabel:

<i>overige zone veenontginningslandschap</i>	<i>- Opstreckende verkaveling van rechte, lange percelen; - Laaggelegen nat landschap met kenmerkend slotenpatroon; - Half-open landschap met elzen- en wilgensingels op perceelsgrenzen; - Lange rechte wegen met wegbeplanting.</i>
--	---

Abbeelding 3. Het plangebied op een uitsnede van de gemeentelijke beleidskaart (Van Oosterhout 2014).

2.3 Geologie, geomorfologie en bodemopbouw

Bron	Informatie
Geologie ⁶ (1:600.000)	Bx5/Bx6: Laagpakket van Wierden; dekzand / Formatie van Boxtel met een dek van het Laagpakket van Wierden; fluvioperiglaciaie afzettingen (leem en zand) met een zanddek
Bodemkunde ⁷ (1:50.000)	pZn21: Kalkloze zandgronden, met minerale eerdlaag, geen roest of roest beginnend dieper dan 35 cm of roest

⁶ TNO-NITG 2005; www.dinoloket.nl; kaart 2010.

⁷ Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, versie 2014, Alterra.

Bron	Informatie
	beginnend ondieper dan 35 cm en over meer dan 30 cm onderbroken, 15-50 cm gooreerdgronden, lemig. In de directe omgeving: pZg23: Kalkloze zandgronden, met minerale eerdlaag, geen indeling naar roest/roest beginnend binnen 35 cm en doorgaand tot 120 cm of tot de Cr-horizont en hoogstens over 30 cm onderbroken, 15-50 cm beekeerdgronden.
Geomorfologie ⁸ (1:50.000)	2M35: Vlake van getijafdekking (lichtgeel op afb. 4). In de directe omgeving: 3B53yc: Vrij vlak, laag gelegen reliëf, dekzandrug, al dan niet met oud bouwlanddek (donkergeel op afb. 4).
Hoogteligging ⁹	Hoogste punt in het plangebied: 2,90 NAP Laagste punt in het plangebied: 2,10 NAP

Onderstaande landschapsgenese is, enigszins ingekort, overgenomen uit de toelichting op de archeologische waarden- en verwachtingenkaart van de gemeente Nijkerk.¹⁰

Het huidige landschap van de gemeente Nijkerk is grotendeels gevormd door de geologische processen gedurende het Midden en Laat Pleistoceen en in belangrijke mate gedurende het Holocene.

Het ontstaan van het stuwwallenlandschap

Belangrijk voor de diepere ondergrond in de gemeente Nijkerk zijn de geologische ontwikkelingen vanaf het Midden en Laat Pleistoceen. Tijdens het Saalien werd het noordelijke deel van Nederland bedekt door een ijskap die zijn oorsprong had in Scandinavië. Dikke pakketten rivierzand werden door de oprukkende gletsjers opgestuwd: de stuwwallen (Rappol 1991; Berendsen 2004 en 2005). De zuidelijke begrenzing van het Scandinavische landijs in Nederland bestond uit een serie naast elkaar gelegen gletsjertongen. Op de plaats van de naar voren bewegende gletsjerlobben ontstonden tientallen meters diepe bekkens. De gemeente Nijkerk bevindt zich in zo'n glaciaal bekken.

De stuwwallen werden reeds aan het eind van het Saalien II sterk geërodeerd door afstromend smeltwater van het gletsjerijs. Vooral de dagzomende, opgestuwde grindlagen van de fossiele rivierbeddingen bleken zeer bestendig tegen erosieprocessen en bleven als hoge toppen of stuwwalplateaus op de stuwwallen liggen. De diepe bekkens werden grotendeels opgevuld met afzettingen in smeltwatermeren of glaciolacustriene afzettingen (Berendsen 2005).

Het warme Eemien

Gedurende het Eemien (126.000 tot 114.000 jaar geleden) steeg de temperatuur aanzienlijk, met als gevolg een sterke zeespiegelstijging tot boven het hedendaagse niveau. Het zeewater drong Gelderse Vallei in en zette klei af, dat zich door bodemdaling tegenwoordig bevindt op een diepte van ca. 40 m NAP.

De laatste ijstijd: het Weichselien

Tijdens het laatste glaciaal, het Weichselien (114.000-9.700 jaar geleden) bereikte het landijs Nederland niet. Het zeeniveau was vele tientallen meters lager dan nu; de ondiepe Noordzee bestond niet en de kustlijn lag zuidelijker dan het nauw van Calais.

Het Vroeg Glaciaal (114.000 tot 71.000 jaar geleden) werd gekenmerkt door open, parkachtige landschappen, waarin vooral de den en de berk overheersten. Het Midden Weichselien (ook wel Pleniglaciaal genoemd; 71.000 tot 12.500 jaar geleden) begon met een sterke daling van de gemiddelde jaartemperatuur. Nederland bestond uit een open toendralandschap met dwergberk en vooral veel kruidachtige planten. Rivieren en beken begonnen zich in te snijden in de ondergrond. Deze fase met sterke erosie is kenmerkend voor het begin van het Midden Weichselien.

Gedurende het Pleniglaciaal en met name het daaropvolgende Laat Glaciaal (12.500 tot 9.700 jaar geleden) was het klimaat soms zo koud en droog dat er gedurende lange perioden sprake was van een landschap waarin vegetatie nagenoeg geheel ontbrak. In het open zandige pleniglaciale landschap hadden ijzige sneeuwstormen vrij spel. Door de wind verstoof veel zand, waarbij vooral het fijnere stof over grote afstanden werd verplaatst. In uitgestrekte delen van met name de Gelderse Vallei, de

⁸ Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, versie 2017, Alterra.

⁹ AHN, www.ahn.nl.

¹⁰ Van Oosterhout 2014, 19-21.

Graafschap en Salland werd dit materiaal als een dikke deken fijn, zwak lemig zand afgewisseld met lemige lagen afgezet: het Oud Dekzand.

Het relatief kortdurende Laat Weichselien werd gekenmerkt door enkele snel op elkaar volgende klimaatwisselingen. Het begon met een relatief warme periode waarin het landschap zich parkachtig ontwikkelde en er veel berken groeiden (Bølling-interstadiaal, 14.900-14.100 jaar geleden). Na een periode van 600 jaar, waarin de gemiddelde jaartemperatuur wat terugviel (Vroege Dryas, 14.100-13.500 jaar geleden), herstelde de eerder ingezette klimaatverbetering zich en begon het Allerød-interstadiaal (13.500-13.000 jaar geleden). Tijdens het Allerød-interstadiaal kwam een volledige bosontwikkeling op gang. Het laatste millennium van het Weichselien was weer een periode van felle koude: het Late Dryas stadiaal (13.000-11.800 jaar geleden). Het klimaat werd dat van een gure en vooral droge poolwoestijn. Door toenemende piekafvoeren veranderden de meanderende rivieren weer in meer vlechtende rivieren en stoven uit de zandige riviervlakte op grote schaal rivierduinen op.

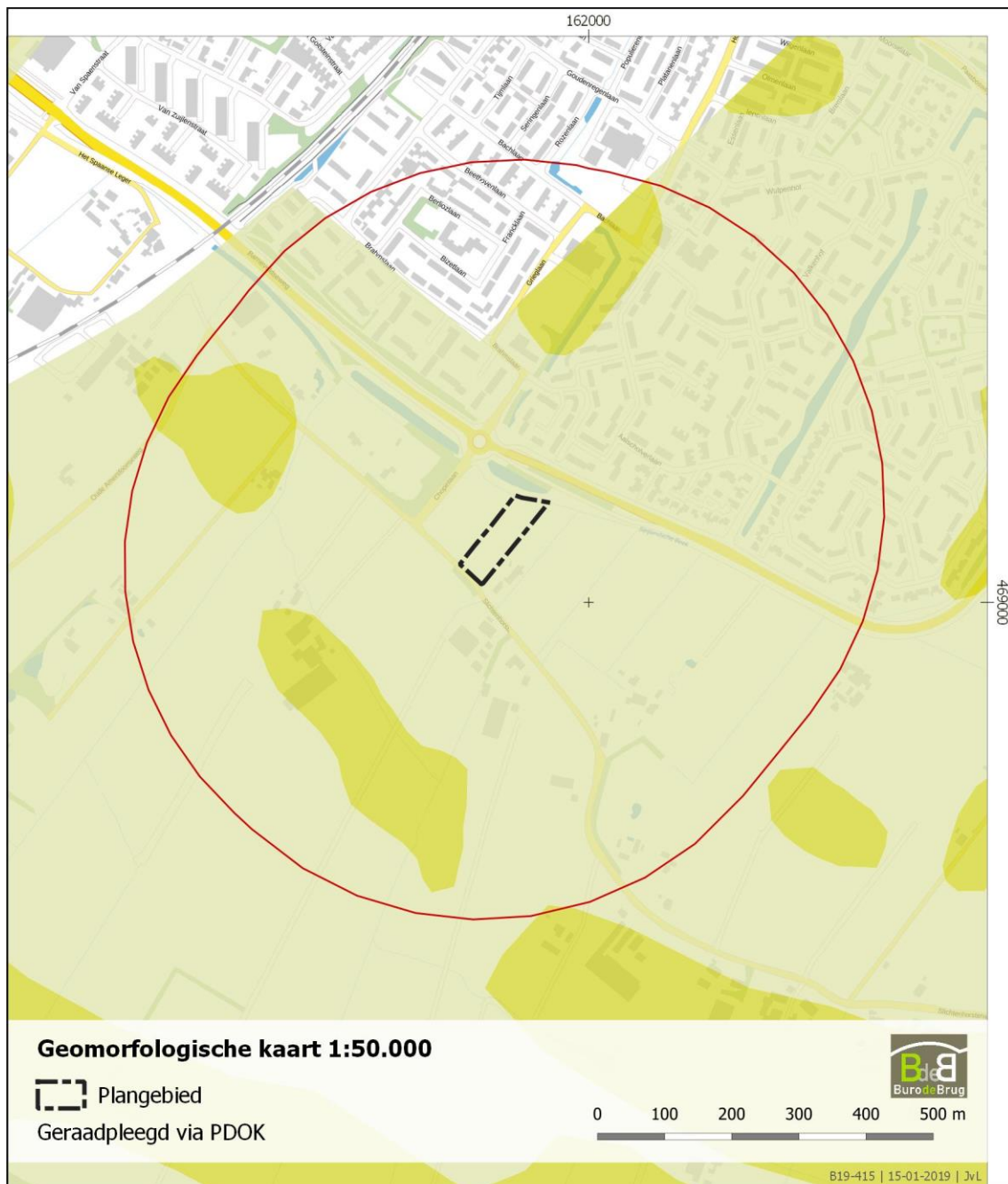
Vooraf tijdens de koudste periode van het Late Dryas werd de begroeiing sterk gereduceerd en ontstonden de meest omvangrijke zandverstuivingen. Het zwak lemige stuifzand uit deze periode wordt aangeduid als Jong Dekzand en vormt in uitgestrekte gebieden zwak glooiende ruggen, welvingen en koppen.

Definitieve klimaatsverandering: het Holoceen

Omstreeks 9.700 voor Chr. zette een definitieve klimaatsverandering in die het begin van het Holoceen markeert. Door het smelten van de ijskappen steeg de zeespiegel. De stijging van de zeespiegel zette zich gedurende het Holoceen voort, maar nam wel af in snelheid. De zeespiegelstijging veroorzaakte een stijging van de grondwaterspiegel in het achterland. Daarnaast veranderde de vegetatie waardoor er minder verdamping plaatsvond. De waterafvoer werd door het zeewater verhinderd met grootschalige vernatting van het gebied tot gevolg. In de gemeente Nijkerk ontstond hierdoor een groot kustmoeras met veenvormende vegetaties. Het veengebied breidde zich in de Bronstijd uit tot ver in het dekzandgebied van de Gelderse Vallei. Ten noorden van Nijkerk ontstond door de slechte afwatering een meer dat zich in de Romeinse tijd ontwikkelde tot het zoetwatermeer Flevo. Het meer breidde zich in de Middeleeuwen uit tot het brakke Almere. Doordat er een verbinding ontstond met de Noordzee en de Waddenzee veranderde het Almere in de Zuiderzee. In het kustgebied van Nijkerk werd bij stormvloed klei afgezet op het veen.

Vanwege hun goede ontwatering en ligging langs beekdalen en depressies zijn in de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op veel dekzandruggen en koppen enkeerdgronden gevormd. Het ontstaan van enkeerdgronden is in veel gevallen het resultaat van een eeuwenlange intensieve bemesting. Het resultaat is een soms meer dan 1 m dikke humeuze bovenlaag (plaggendek).¹¹

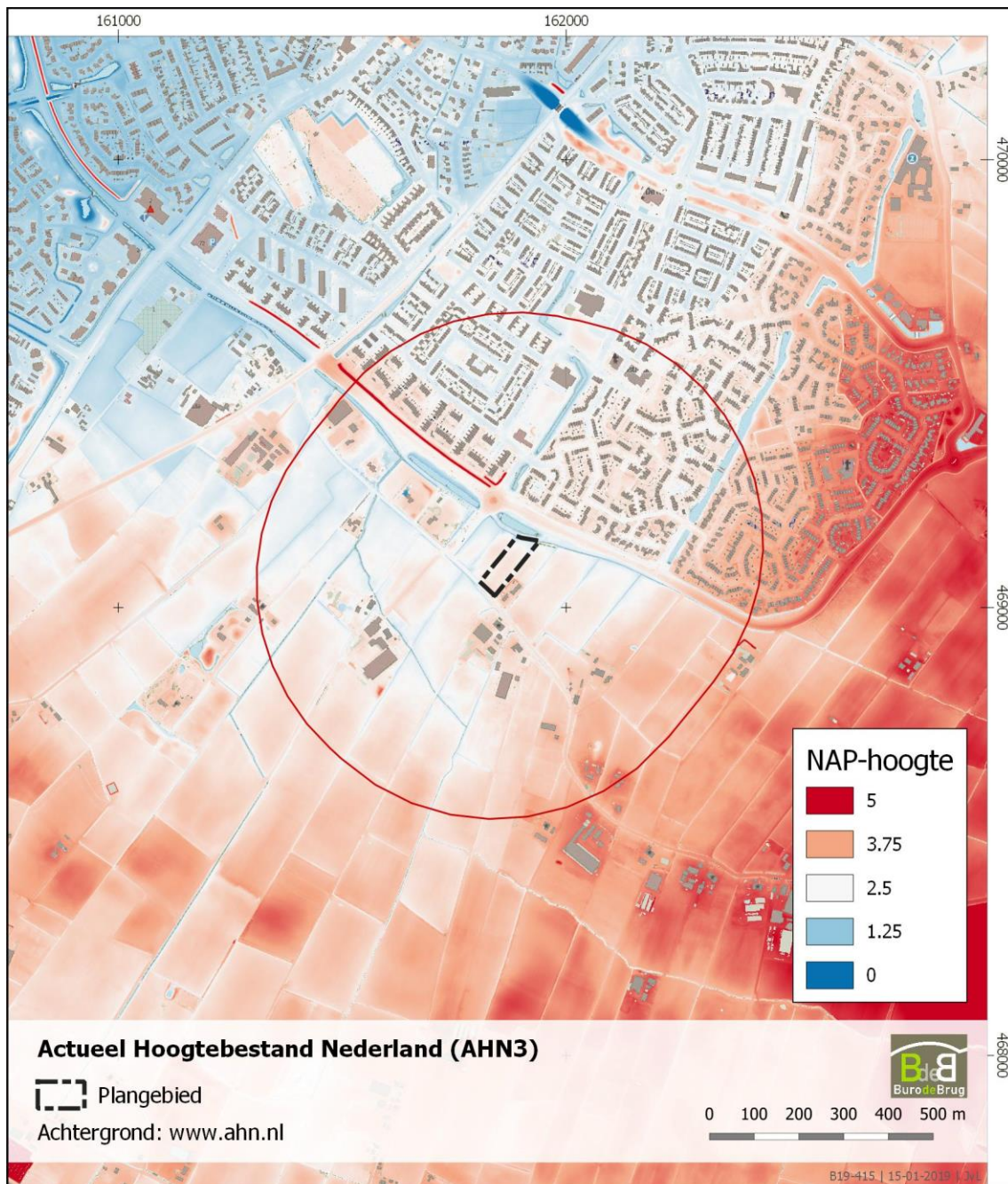
¹¹ Einde citaat.

Afbeelding 4. Het plangebied op de geomorfologische kaart.

Ondergrond plangebied

Het plangebied is gelegen op een vlakte van getijafzettingen met daarop dekzandkoppen en -ruggen. In sommige gevallen hebben zich hierop enkeerdgronden gevormd. Waarschijnlijk vanaf de Bronstijd groeide veen door vernatting, dat in de Middeleeuwen weer is ontgonnen in een slagenlandschap/strokenverkaveling. Op het AHN is zichtbaar dat het plangebied tussen een hoger gelegen gebied van de stuwwal aan de oostzijde en een lagergelegen deel van het diepste punt van de Gelderse vallei aan de westzijde ligt (afb. 5). Binnen het plangebied zelf is geen opvallende verhoging of verlaging zichtbaar.

Afbeelding 5. Het plangebied op het Actueel Hoogtebestand Nederland.

2.4 Historische gegevens

De oudst dateerbare bewoning van Nijkerk komt uit het Mesolithicum. De bewoning beperkte zich in deze periode grotendeels tot de dekzandkoppen en ruggen. Het grootste deel van de vindplaatsen bestaat uit losse vuurstenen artefacten. Er zijn geen vindplaatsen bekend die duidelijk in het Neolithicum te dateren zijn. Dat het goed mogelijk is dat er nederzettingen uit het Neolithicum voorkomen in Nijkerk blijkt bijvoorbeeld uit de opgravingen van de prehistorische nederzetting Ark op een dekzandkop in het huidige Flevoland. Gedurende de bewoning van deze vindplaats waren dit deel van Flevoland en Nijkerk met elkaar verbonden en ook in Nijkerk komen vergelijkbare dekzandkoppen voor.

Door het stijgende water en de grootschalige veengroei in grote delen van Nijkerk vanaf het Neolithicum ontstond er een bewoningshiaat in de gemeente Nijkerk in het zeeleigebied en het veengebied dat duurde tot de Vroege Middeleeuwen. In het oostelijk deel van de gemeente, het dekzandlandschap, zou

waarschijnlijk op de hogere dekzandgronden wel bewoning mogelijk zijn geweest, maar daarvoor zijn in de gemeente Nijkerk geen aanwijzingen voor aangetroffen.

In de Vroege Middeleeuwen vinden de eerste ontginningen van het kleigebied van Nijkerk plaats. De ontginning zal hebben plaatsgevonden vanuit de hoger gelegen veengronden, de veenmoskoepels in de buurt van natuurlijke riviertjes voor de afwatering. In de meeste gevallen zijn de huisterpen, of pollen, opgeworpen op de aanwezige dekzandkoppen.

Grote gebieden komen vanaf de 9de eeuw in bezit van het klooster in Werden, vanaf het einde van de 10de eeuw in bezit van het klooster in Elten en vanaf het begin van de 11de eeuw in bezit van klooster Abdinghof in Paderborn.¹² Later in de Middeleeuwen verwierven de kloosters Werden, Elten en Paderborn in het huidige Duitsland deze goederen in Nijkerk. Zij beheersten voor een groot deel de ontginning van zowel de hoger gelegen dekzandgronden als het klei- en veengebied. Vanaf de 14de eeuw kwamen de nog niet ontgonnen gronden in het bezit van de graaf van Gelre.

Het dekzandgebied ten zuidoosten van Nijkerk had niet de wateroverlast die in het klei- en veengebied van Nijkerk wel voorkwamen. In dit gebied kwamen verspreid gemengde boerenbedrijven voor. Op de hoger gelegen dekzanden lagen de akkergronden, die door de plaggenbemesting nog hoger werden. De lagere delen van het landschap eromheen (beekdalgronden en lage dekzanden) werden benut als gras- en hooilanden. Bossen werden benut voor de houtopbrengst en als foerageerplaats voor varkens en vee. Heidevelden dienden voor het steken van plaggen en als graasgebied voor schaapskudden.

In de loop van de Late Middeleeuwen werden akkergronden steeds meer met plaggenmest bemest. Plaggenbemesting leidt tot een verhoging van de vruchtbaarheid en verbetering van de bodemstructuur van de akkers. Vanwege de grote hoeveelheden zand in deze mest kon over langere tijd een ophoging van het humeuze dek op de akkers plaatsvinden. Er wordt dan gesproken van een plaggendek dat door eeuwenlange plaggenbemesting dikten van meer dan 1 m kan bereiken.¹³

Omstreeks 1636 begon men rondom Nijkerk met het verbouwen van tabak, een zeer lucratieve industrie die tot de 19de eeuw heeft voortbestaan (afb. 6).¹⁴

Afbeelding 6. Voorbeeld van een tabaksschuur nabij Arnhem, ca. 1930, gesloopt 1939 (bron: Gelders Archief).

Veel van de boerderijen langs de Slichtenhorsterweg heeft een zeer oude oorsprong, die deel uitmaakten van het landgoed Slichtenhorst. Dit landgoed ontstond aan het begin van de 19de eeuw, toen tijdens de Franse bezetting kloosterbezittingen in handen van particulieren vielen. De boerenhoven Groot Ehrental, Klein Ehrental, Schavenau, Schardepot en de Neude werden samengevoegd tot het landgoed Slichtenhorst.¹⁵

¹² Van Dooren 1986.

¹³ Van Oosterhout 2014, 25-27.

¹⁴ <https://web.archive.org/web/20110304051805/http://www.tabaksmagazijn.nl/geschiedenis/tabak-in-maas-en-waal/>

¹⁵ <https://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2124002/Familie-krijgt-prijs-voor-werk-op-landgoed-Slichtenhorst-bij-Nijkerk>

De eerste gedetailleerde kaart van de locatie van het plangebied is de kadastrale minuutkaart, vervaardigd in de periode 1811-1832. Hierop is het perceel zichtbaar met in de zuidwestelijke hoek bebouwing (afb. 7). Volgens de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel is het perceel in bezit van Aart van Dijkhuizen, een planter uit Nijkerk. Het perceel wordt omschreven als tabaksland (318) met een schuur (319). De tabaksschuur zal naar verwachting een vrij lichte constructie zijn geweest (zie afb. 6). Op de latere Grote Historische Atlas (1839-1859), de bonnebladen (1870-1931) en recentere kaarten (www.topotijdreis.nl) is op het perceel geen bebouwing meer zichtbaar.

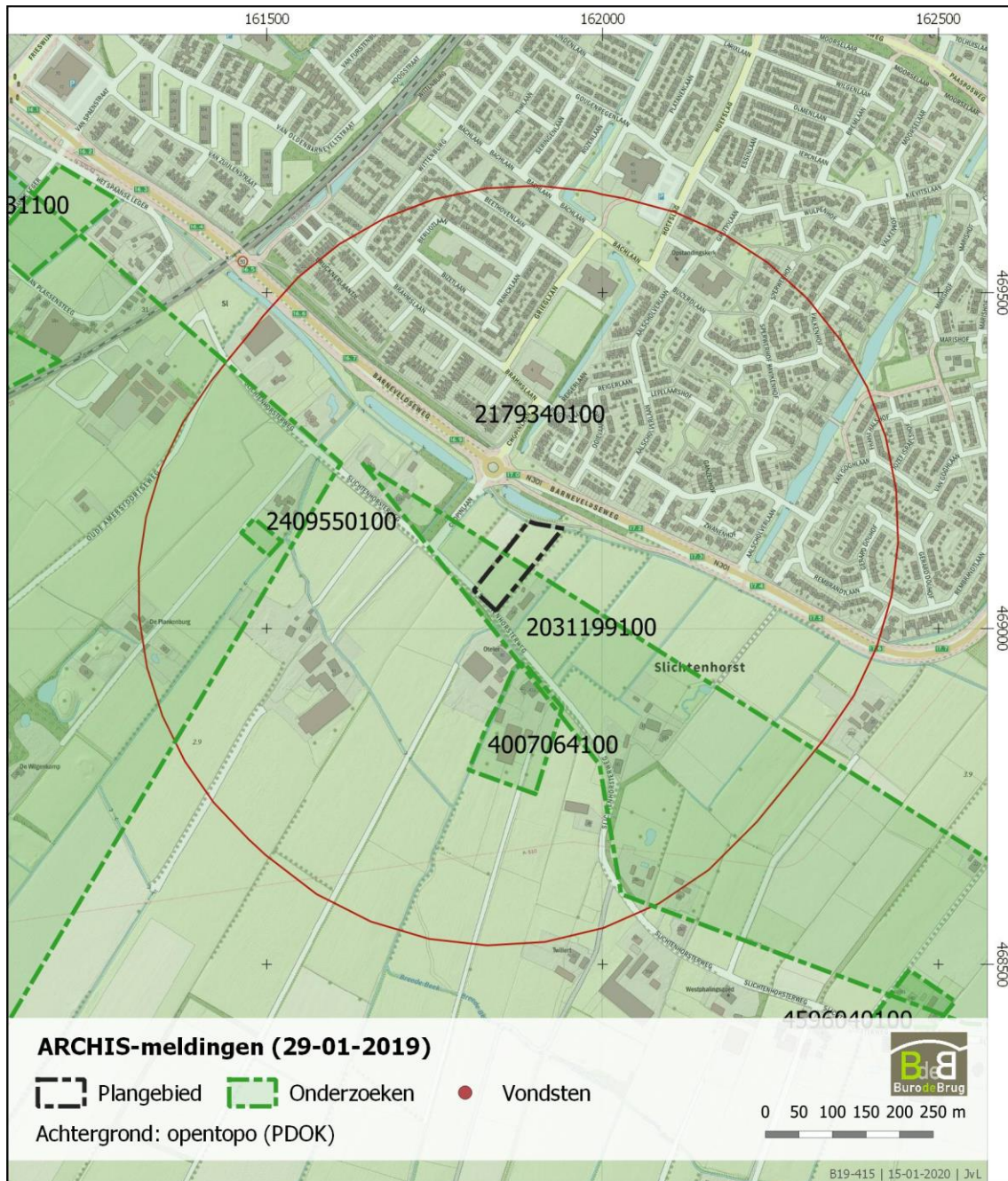

Afbeelding 7. Het plangebied op de kadastrale minuutplan van 1811 – 1832.

2.5 Verstorende bodemingrepen in het verleden

Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat het perceel in recente tijden diepgaand is verstoord.

2.6 Bekende archeologische waarden

Afbeelding 8. Bekende archeologische waarden in het onderzoeksgebied.

2.6.1 AMK-terreinen

AMK nummer	
Status (Rijksmonumentnummer)	Er zijn binnen het onderzoeksgebied geen AMK-terreinen aanwezig.
Toelichting	n.v.t.

2.6.2 Archis vondstlocaties

Zaakidentificatie Archis	
Toelichting	Er zijn binnen het onderzoeksgebied geen vondstmeldingen gedaan.

2.6.3 Archis onderzoeksmeldingen

Zaakidentificatie Archis	2031199100
Toelichting	Karterend onderzoek uitgevoerd door Stichting RAAP in 1990. Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek en een oppervlaktekartering (niet alle percelen zijn belopen). Het plangebied ligt niet in een gebied dat voor selectief vervolgonderzoek is geselecteerd. NB: Vanwege de schaal waarop dit polygoon in Archis is gezet, klopt de begrenzing van het onderzoeks(meldings)gebied niet exact.

Zaakidentificatie Archis	2179340100
Toelichting	Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart: Van Oosterhout 2014.

Zaakidentificatie Archis	2409550100
Toelichting	Archeologisch vooronderzoek ten behoeve van nieuwbouw a/d Slichterhorsterweg 39/41 te Nijkerk, gemeente Nijkerk door Vestigia BV uit 2013. Gezien de aangetroffen verstoringen binnen het plangebied en het ontbreken van archeologische indicatoren in de boringen onder het niveau van de bouwvoor, kan worden gesteld dat de kans op het aantreffen van een (intacte) archeologische vindplaats klein is.

Zaakidentificatie Archis	4007064100
Toelichting	Slichterhorsterweg 47 en 47a, Nijkerk (gemeente Nijkerk). Een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek door ADC ArcheoProjecten uit 2016. Uit de geraadpleegde aardwetenschappelijke bronnen blijkt dat het plangebied is gelegen in een relatief lager gelegen deel van de Gelderse Vallei, op de overgang naar een dekzandrug. De relatief natte omstandigheden maakten het gebied ongeschikt of minder geschikt voor bewoning in de periode voorafgaand aan de Late Middeleeuwen. De kans op de aanwezigheid van archeologische resten uit de periode vanaf het Laat-Paleolithicum tot de Middeleeuwen wordt daarom klein geacht. In de Middeleeuwen ontstond ter plaatse van het plangebied het erf 'Oteler'. Uit historische bronnen komt naar voren dat de geschiedenis van dit erf teruggaat tot in het eerste kwart van de 14 ^{de} eeuw. Geadviseerd wordt om een proefsleuvenonderzoek uit te voeren.

2.6.4 Samenvatting bekende archeologische waarden

Op basis van bovenstaande onderzoeken wordt de hoge verwachting op de dekzandkoppen en -ruggen onderschreven. Bovendien is ten zuidoosten van het plangebied een nederzetting uit de Late Middeleeuwen aangetoond (rode vlek op afb. 3). Opmerkelijk is wel de conclusie dat op het perceel Slichtenhorsterweg 47 geen hoge verwachting geldt voor prehistorische perioden: volgens de beleidskaart en de ondergrond (dekzandkoppen en -ruggen) is dit wel het geval.

3 Archeologische verwachting en selectieadvies

3.1 Gespecificeerde archeologische verwachting

Volgens de archeologische beleidskaart van de gemeente Nijkerk, ligt het plangebied in een zone van dekzand-koppen en ruggen waarbinnen een hoge verwachting geldt. Op de dekzandkoppen en -ruggen geldt een hoge verwachting voor vindplaatsen uit het Paleolithicum-Neolithicum.

Door vernatting vanaf het Neolithicum/de Bronstijd zal het gebied minder geschikt zijn geworden voor bewoning en was het plangebied waarschijnlijk bedekt met veen. Naar alle waarschijnlijkheid was het gebied in deze periode weinig geschikt voor bewoning. Binnen het plangebied geldt dus een lage verwachting voor de Bronstijd – Vroege Middeleeuwen.

Vanaf de Hoge of Late Middeleeuwen begint men het gebied te ontginnen, waardoor bewoning weer mogelijk wordt. Direct ten zuiden van het plangebied wordt een middeleeuwse nederzetting verwacht. De begrenzing zoals deze is aangegeven op de beleidskaart geeft een indicatie van de omvang, maar het is waarschijnlijk dat de exacte begrenzing niet bekend is. Binnen het plangebied moet rekening worden gehouden met gebruiks- dan wel bewoningsresten vanaf de Late Middeleeuwen. Er is geen historisch kaartmateriaal beschikbaar uit de daaropvolgende eeuwen. In de vroege 19de eeuw was het plangebied in gebruik als tabaksland en stond er een, naar verwachting lichte, tabaksschuur in de zuidwestelijke hoek. Het is niet waarschijnlijk dat de locatie van de tabaksschuur zal worden geroerd bij de herinrichting van het perceel, aangezien hier een grasveld zal worden gerealiseerd.

Sporen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd worden direct onder de bouwvoor verwacht. Indien het veen helemaal is geoxideerd/afgegraven, dan zal een eventueel onderliggende dekzandkop dicht aan het oppervlak liggen. Om deze reden worden ook de resten uit het Paleolithicum – Neolithicum dicht onder het oppervlak verwacht. Er zijn geen indicaties dat het plangebied is verstoord in recente tijden.

3.2 Selectieadvies

Op basis van de voorgenomen ingreep van ca. 1670 m² en de gespecificeerde archeologische verwachting, adviseert Buro de Brug een verkennend booronderzoek op het perceel uit te voeren om de bodemopbouw ter plekke te onderzoeken. Doel van het booronderzoek is inzicht te krijgen in de bodemopbouw van het plangebied, met name de aanwezigheid van een dekzandkop en de intactheid hiervan. Daarnaast kan gekeken worden naar mogelijkheden voor bewoning vanaf de Middeleeuwen en of het plangebied deel uitmaakte van de historische kern direct ten zuiden van het plangebied.

Het booronderzoek dient te worden uitgevoerd conform KNA 4.1 protocol 4003 door een gecertificeerde instelling of bedrijf.

Op basis van de resultaten van het booronderzoek kan worden besloten of er behoudenswaardige archeologie binnen het plangebied aanwezig zou kunnen zijn, en kan deze eventueel ook worden begrensd. Ook kan worden gekeken naar vervolgstappen, zoals behoud *in situ*, eventueel door een aanpassing van de bouwplannen, of eventueel vervolgonderzoek om de archeologische waarden veilig te stellen. Indien blijkt dat het plangebied in recente tijden diepgaand is verstoord, kan ook worden besloten het plangebied vrij te geven m.b.t. archeologie.

Bovenstaand advies dient te worden beoordeeld door de bevoegde overheid (gemeente Nijkerk).

4 Bronnen

4.1 Digitale bronnen

<http://legendageomorfologie.wur.nl>
<https://archis.cultureelerfgoed.nl>
<https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl>
<https://zoeken.cultureelerfgoed.nl>
www.ahn.nl
www.dinoloket.nl
www.gahetna.nl
www.geologievannederland.nl
www.hisgis.nl
www.nationaalgeoregister.nl
www.pdok.nl
www.rijksoverheid.nl
www.ruimtelijkeplannen.nl
www.sikb.nl
www.topotijdreis.nl

4.2 Literatuur

Bakker, H. de, J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus*, Wageningen (PUDOC).

Barends, S., et al., 1993: *Het Nederlandse landschap: een historisch-geografische benadering*, Utrecht.

Berendsen, H.J.A., 1997: *Landschappelijk Nederland*, Assen.

Berendsen, H.J.A. & E. Stouthamer, 2001: *Palaeogeographical development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*, Assen.

Berendsen, H.J.A., 2004: *De vorming van het land. Fysische geografie van Nederland*, Assen.

Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschappelijk Nederland. Fysische geografie van Nederland*, Van Gorcum, Assen.

Dooren, F. van, 1986: *Landschappen van Nijkerk-Arkemheen*. Uitgeverij G.F. Callenbach bv, Nijkerk.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff & Th.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*, Groningen/Houten.

Rappol, M., 1991: De landijsbedekking in het Saalien, *KNAG Geografisch Tijdschrift* 15(4).